

Varhaiskasvatuksen aloitus vuorohoidossa: Pienen lapsen suru ja sen kohtaaminen vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä

Eija Salonen^a, Annukka Pursi^b & Lasse Lipponen^c

^a Helsingin yliopisto, vastaava kirjoittaja, s-posti: eija.salonen@helsinki.fi,
<https://orcid.org/0000-0001-8036-0847>

^b Helsingin yliopisto, <https://orcid.org/0000-0002-4298-8761>

^c Helsingin yliopisto, <https://orcid.org/0000-0001-6245-0398>

TIIVISTELMÄ: Varhaiskasvatuksen aloitus ja siihen liittyvä ero huoltajasta herättävät toisinaan pienissä lapsissa surua. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme varhaiskasvatuksen aloitusta vuorohoidon kontekstissa ja selvitämme, millaista pienen lapsen suru ja sen kohtaaminen on vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä. Ymmärrämme surun kulttuuripsykologisenä, vuorovaikutuksessa rakentuvana ilmiönä. Aineistonamme on ympärivuorokautisen päiväkodin alle 3-vuotiaiden lasten ryhmissä kerätty havainnointimateriaali, josta keskitymme analysoimaan kolmen 9–16 kk ikäisen lapsen ensimmäisiä kuukausia varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksemme perusteella niin lapsesta huolehtivien aikuisten vaihtuminen kuin vertaisryhmässä tapahtuvat muutokset ovat lapsen surun ja sen kohtaamisen kannalta merkityksellisiä ja voivat yhtäältä voimistaa lapsen surua, toisaalta tynnyttää surevaa lasta ja luoda mahdollisuuksia surun myötätuntoiseen kohtaamiseen. Suuressa aikuisten tiimissä lapsen surun kohtaamiseen liittyvä yhteistyö ja tiedon jakaminen korostuu. Huomioimalla vuorohoidon erityispiirteet tutkimus laajentaa varhaiskasvatuksen aloitukseen liittyvän surun ja sen kohtaamisen ymmärrystä.

Asiasanat: *pienet lapset, suru, varhaiskasvatuksen vuorohoito*

ABSTRACT: The start of early childhood education and care (ECEC) and the related separation from the guardian sometimes arouses grief in young children. In this study, we examine the start of ECEC in the context of flexibly scheduled ECEC and investigate what a young child's grief is like and how it is faced in a changing social environment. We use observational data collected in groups for children under three years in a round-the-clock ECEC center. Our analysis focuses on the first months of ECEC for three 9–16-month-old children. Based on our study, both the changes of adults who

take care of children and the changes that take place in the peer group are significant in terms of the child's grief and how it is faced. These changes can on one hand intensify the child's grief, and on the other hand calm the grieving child and create opportunities for compassionate encounters. In a large team of adults, cooperation and sharing of information related to the child's grief are emphasized. By taking into account the special features of flexibly scheduled ECEC, the study expands the understanding of grief related to the start of ECEC.

Keywords: *young children, grief, flexibly scheduled early childhood education and care*

Johdanto

Aloittaessaan varhaiskasvatuksen moni pieni lapsi totuttelee ensimmäistä kertaa elämässään olemaan erossa huoltajastaan (White, Amorin, ym., 2022). Tämä ero herättää toisinaan voimakkaita ja pitkäkestoisia, yhä uudestaan esiin nousevia tunteita, jotka voidaan tulkita tutun ja turvallisen aikuisen poissaoloon liittyväksi suruksi (Lipponen & Pursi, 2022; ks. myös Gath ym., 2023). Vaikka pieni lapsi saattaa ilmaista suruaan voimakkaalla itkulla ja vastustuksella (Pursi & Lipponen, 2021), lapsen suru arvioidaan kulttuurissamme usein aikuisen surua pienemmäksi ja vähäpätöisemmäksi (Pulkinen, 2017, s. 130–131, 201). Pienen lapsen arjessa esiintyvää surua onkin toistaiseksi tutkittu hyvin vähän (Lipponen & Pursi, 2022; Quinones ym., 2022). Uusi tutkimustieto voi näin ollen edistää lapsen surun tunnistamista ja kohtaamista varhaiskasvatuksessa.

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme varhaiskasvatuksen aloitukseen liittyvää pienen lapsen surua ja sen kohtaamista. Ymmärrämme surun kulttuuripsykologisena, vuorovaikutuksessa rakentuvana ilmiönä (ks. Brinkmann, 2020; Brinkmann & Kofod, 2018; Lipponen & Pursi, 2022). Tutkimuksemme konteksti on ympärivuorokautinen päiväkotit, jossa lapsesta huolehtivat jo hänen ensimmäisinä päiväkotipäivinä vaihtuvissa vuoroissa työskentelevät aikuiset. Lisäksi vuorohoidon vertaisryhmä muuttuu lasten yksilöllisten aikataulujen mukaisesti. (ks. Salonen ym., 2018.) Kiinnitämme huomiota niin lapsesta huolehtivien aikuisten vaihtumiseen kuin vertaisryhmässä tapahtuviin muutoksiin ja selvitämme, millaista pienen lapsen suru ja sen kohtaaminen on vuorohoidon vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä. Tarkastelemme paitsi mahdollisia surua esille nostavia ja voimistavia asioita, myös surevaa lasta kannattelevia kohtaamisia, jotka lohduttavat ja auttavat sopeutumaan vuorohoidon arkeen.

Lapsen suru tutkimuksessa

Aikaisempi lasten surua koskeva tutkimus on kohdistunut erityisesti kuoleman aiheuttamaan menetykseen, esimerkiksi vanhemman kuolemaan, ja sen tuottamaan suruun. Näissä tutkimuksissa (mm. Dyregrov & Dyregrov, 2013; Ener & Ray, 2018;

Salonen, Pursi & Lipponen.

Journal of Early Childhood Education Research 13(2) 2024, 30–54. <https://journal.fi/jecer>

Melhem ym., 2011) surua on tarkasteltu lähinnä psykologisena ja lääketieteellisenä ilmiönä. Varhaiskasvatustieteessä vanhemman kuolemaan liittyvää pienen lapsen surua on tutkittu myös lasten omien kokemusten ja tuen tarpeiden näkökulmista (Lytje ym., 2023; ks. myös Lytje & Holliday, 2022). Näitä lapsen suruun kohdistuvia tutkimuksia näyttää yhdistävän tulkinta läheisen ihmisen kuolemasta erityislaatuisena menetyksenä, johon surun käsite liitetään (ks. Petersen & Jacobsen, 2018).

Suru voidaan kuitenkin ymmärtää myös laajempina, moniin erilaisiin menetyksiin liittyvänä ilmiönä. Pienten lasten elämässä surua voivat tuottaa paitsi läheisen kuolema, myös esimerkiksi lemmikin menettäminen (Bowman, 2018; ks. myös Holm ym., 2000), kaveripiirin ulkopuolelle jääminen (Lipponen & Pursi, 2022) ja yksinäisyys (Quinones ym., 2022). Suru voi syntyä myös tilanteessa, jossa pieni lapsi aloittaa varhaiskasvatuksen ja joutuu olemaan erossa tutusta ja turvallisesta aikuisesta (Lipponen & Pursi, 2022). Näihin arjen konteksteihin sijoittuvaa lapsen surua on tarkasteltu tutkimuksessa paitsi yksilöllisenä kokemuksena, myös vuorovaikutuksessa rakentuvana toimintana ja kulttuuripsykologisena ilmiönä, jota ympäröivät monet kulttuuriset normit ja odotukset (Lipponen & Pursi, 2022).

Tässä tutkimuksessa sovellamme kulttuuripsykologista käsitystä surusta (ks. Brinkmann, 2020; Brinkmann & Kofod, 2018; Lipponen & Pursi, 2022). Lähestymme surua emotionaalisenä menetyksenä, joka rakentuu ihmisten välisessä arkisessa vuorovaikutuksessa. Suru ei ole mekaaninen reaktio, vaan sekä sanallista että kehollista toimintaa, jonka avulla ihmiset yrittävät ymmärtää kohtaamiaan menetyksiä (Brinkmann & Kofod, 2018; Brinkmann, 2020; Lipponen & Pursi, 2022; Pulkkinen, 2017, s. 96). Tutkimalla ilmaisua ja toimintaa voimme ymmärtää surua ja suremista, vaikka mielensisäinen surun kokemus ei ole havaittavissamme. Lisäksi käytämme surua kattokäsitteenä emotionaaliseen menetykseen kietoutuville moninaisille tunteille, kuten ikävälle, kaipaukselle ja ahdistukselle (ks. Pulkkinen, 2017, s. 96, 99). Teemme kuitenkin eron surun ja hetkellisen mielihänen välille ja ajattelemme surun olevan intensiteetiltään voimakasta, toistuvaa ja pitkäkestoista. Esimerkiksi varhaiskasvatuksen aloitusvaiheessa pienen lapsen suru voi nousta yhä uudelleen esille ja sävyttää lapsen vuorovaikutusta useiden viikkojen, jopa kuukausien ajan. (ks. Lipponen & Pursi, 2022.)

Vuorohoito lapsen surun ja sen kohtaamisen kontekstina

Tutkimuksemme kontekstina toimii suomalainen varhaiskasvatuksen vuorohoito. Tämä varhaiskasvatuksen muoto pitää sisällään iltoja, öitä ja viikonloppuja, ja sitä tarjotaan alle kouluikäisille lapsille huoltajan työhön tai opiskeluun perustuvan tarpeen mukaan (Varhaiskasvatuslaki, 540/2018). Vuorohoito toteutetaan yleensä kunnallisissa päiväkodeissa, joista osa on avoinna varhaisesta aamusta myöhäiseen iltaan, osa ympäri

vuorokauden (Salonen ym., 2018). Vuonna 2021 vuorohoitoon osallistui lähes 12 000 lasta, joista alle 3-vuotiaita oli yli 2700 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen, 2022).

Vuorohoidon toteuttamista ohjaavat kaikille varhaiskasvatuksen muodoille yhteiset valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus [OPH], 2022). Tässä asiakirjassa varhaiskasvatus määritellään kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuudeksi, jonka tehtävänä on lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin, kehityksen ja oppimisen edistäminen. Tähän pyritään muun muassa tarjoamalla lapselle mahdollisimman pysyvät lapsen ja päiväkodin aikuisten väliset vuorovaikutussuhteet, joissa lapsi voi ilmaista ja käsitellä tunteitaan turvallisesti, tulla kuulluksi sekä saada ymmärrystä ja arvostusta. (OPH, 2022, s. 16, 20–23.) Vaikka lapsen surusta ei kirjoiteta varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa suoraan, nämä laajemmat, lapsen tunteisiin ja lasta arvostavaan kohtaamiseen liittyvät keskustelut tarjoavat lähtökohtia myös lapsen surun kohtaamiseen.

Varhaiskasvatuksen yhteisistä tavoitteista huolimatta vuorohoito on useiden tutkimusten (mm. Peltoperä ym., 2018, 2023; Salonen ym., 2018, 2020; Siippainen, 2018) perusteella erityinen varhaiskasvatuksen muoto. Lasten yksilöllisten varhaiskasvatusaikojen ja aikuisten työvuorojen takia vuorohoitoa luonnehtii vaihteleva sosiaalinen ympäristö: niin vaihtuvat aikuiset kuin muuttuva vertaisryhmä (Salonen ym., 2018). Lisäksi vuorohoidon erityispiirteenä on pidetty joustavia käytäntöjä, joita esiintyy erityisesti iltaisin ja viikonloppuisin (Salonen ym., 2020; Siippainen, 2018, s. 149). Vaikka vuorohoito ei ole aikaisemmin toiminut lapsen surua koskevan tutkimuksen kontekstina, tutkimus (mm. Cadima ym., 2020; Løkken ym., 2018; OECD, 2020; White, McNair, ym., 2022) tarjoaa tietoa, jonka valossa vuorohoidon erityispiirteet ovat lapsen surun ja sen kohtaamisen kannalta merkityksellisiä.

Aiemman tutkimuksen (mm. Cadima ym., 2020, s. 38; OECD, 2020, s. 84) perusteella läheiset, lämpimät ja vastavuoroiset vuorovaikutussuhteet lapsen ja hänestä huolehtivien aikuisten välillä ovat ensiarvoisen tärkeitä alle 3-vuotiaan lapsen hyvinvoinnille, kehitykselle ja oppimiselle. Tällaisten vuorovaikutussuhteiden muodostuminen edellyttää yhdessä vietettyä aikaa ja pysyviä ihmissuhteita (Cadima ym., 2020, s. 36; White, McNair, ym., 2022). Vuorohoidossa lapsesta huolehtivien aikuisten vaihtuvuus näyttääkin pienen lapsen kannalta ongelmalliselta. Esimerkiksi saapuessaan vuoropäiväkotiin ja erotessaan huoltajastaan lapsi ei välttämättä hyväksy vieraan aikuisen tukea ja lohdutusta (Salonen ym., 2016). Aikuisten vaihtuvuuden onkin tulkittu tuottavan vuorohoitoon osallistuville lapsille toisinaan mielipahaa, hämmennystä ja kuulumattomuuden tunteita (Salonen ym., 2018). Voidaan olettaa, että aikuisten vaihtuvuus on myös lapsen surun ja sen kohtaamiseen kannalta merkityksellinen asia.

Vertaissuhteiden merkitys alle 3-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksessa on nostettu tutkimuksessa esille lapsen ja aikuisen välistä suhdetta harvemmin. Silti tiedetään, että pienetkin lapset muodostavat vastavuoroisia vuorovaikutussuhteita vertaistensa kanssa, ja nämä suhteet ovat tärkeitä niin lapsen oppimiselle kuin hyvinvoinnille (Cadima ym., 2020, s. 33). Tutkimus antaa myös viitteitä siitä, että varhaiskasvatuksen aloituksen ja päivittäisten varhaiskasvatusaikojen yhteneväisyys edistää läheisten vertaissuhteiden muodostumista lasten välille (Amorim ym., 2022). Vuorohoidossa lasten yksilöllisistä varhaiskasvatusajoista johtuva eriytyminen voi sen sijaan tuottaa haasteita lasten vertaissuhteille ja heikentää niin vuorovaikutuksen laatua kuin lapsen viihtymistä ja kuulumisen tunnetta (De Schipper ym., 2003; Løkken ym., 2018; Salonen ym., 2018). Nämä havainnot ovat lapsen surun näkökulmasta olennaisia; on mahdollista, että vertaisryhmän vaihtuvuus vaikuttaa myös lapsen suruun.

Vaihtelevan sosiaalisen ympäristön tuottamien haasteiden ohella on tärkeää huomata vuorohoidon vahvuudet. Tällaisena on pidetty joustavia käytäntöjä, jotka luovat mahdollisuuksia lapsen yksilöllisiä tarpeita palvelemaan, turvalliseen ja läheiseen vuorovaikutukseen lapsen ja aikuisen välillä (Peltoperä ym., 2018; Salonen ym., 2018; 2020; Siippainen, 2018, s. 149). Näiden käytäntöjen on tulkittu edustavan uudenlaista toimintakulttuuria, joka tukee niin lapsen kuulumisen tunnetta kuin osallisuutta (Salonen ym., 2020, 2021). Vaikka vuorohoidon joustavia käytäntöjä ei ole tarkasteltu tutkimuksessa surun käsitteen valossa, niiden on todettu liittyvän vuoropäiväkodin aikuisten puheessa lapsen tunteiden, esimerkiksi koti-ikävän, kohtaamiseen (Siippainen, 2018, s. 154). Joustavien käytäntöjen ja lapsen tarpeisiin vastaavan vuorovaikutuksen voidaan myös ajatella kompensoivan niitä vuorohoidon rakenteellisia haasteita, joita lasten ja aikuisten eriytymiseen liittyy (ks. Løkken ym. 2018; Siippainen, 2018, s. 152).

Tutkimustavoite ja -kysymys

Tutkimuksemme tavoitteena on syventää ymmärrystä pienen lapsen surusta ja sen kohtaamisesta varhaiskasvatuksen vuorohoidon aloitusvaiheessa. Tutkimuksemme osallistujat ovat kaikkein pienimpiä, 0–1-vuotiaina varhaiskasvatuksen aloittavia lapsia. Kiinnitämme erityistä huomiota vuorohoidon vaihtelevaan sosiaaliseen ympäristöön—niin lapsesta huolehtivien aikuisten vaihtumiseen kuin vertaisryhmässä tapahtuviin muutoksiin—ja vastaamme seuraavaan tutkimuskysymykseen:

Millaista pienen lapsen suru ja sen kohtaaminen on vuorohoidon vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä?

Tutkimuksen toteutus

Päiväkoti ja ryhmät

Keräsimme tutkimuksen aineiston ympärivuorokautisessa päiväkodissa, joka oli avoinna kaikkina vuorokauden aikoina ja vuoden päivinä. Päiväkodissa toimi kaksi alle 3-vuotiaiden lasten ryhmää, joita kutsumme pseudonyymeillä Silmut ja Versot. Näistä ryhmistä Silmut oli tarkoitettu ensisijaisesti 0–1-vuotiaille lapsille, Versot noin 2-vuotiaille lapsille. Silmuihin ja Versoihin kirjattujen lasten määrä vaihteli lukuvuoden aikana 50 ja 60 välillä. Lapsista noin puolelle tutkimuspäiväkoti oli pääasiallinen varhaiskasvatuspaikka. Toinen puoli lapsista saapui tähän päiväkotiin vain silloin, kun heidän ensisijainen päiväkotinsa oli suljettu, esimerkiksi viikonloppuisin.

Silmujen ja Versojen sosiaalista ympäristöä luonnehti jatkuva muutos ja vaihtelu. Koska lapset osallistuivat varhaiskasvatukseen yksilöllisten aikataulujensa mukaisesti, vain osa heistä (tutkimuksen aikana 1–18 lasta) oli samanaikaisesti paikalla päiväkodissa, ja ryhmien kokoonpanot vaihtelivat päivästä toiseen. Ryhmät muuttuivat myös päivän mittaan, kun lapsia saapui päiväkotiin ja lähti kotiin kaikkina aikoina aamun ja illan välillä. Sosiaalisen tilanteen vaihtelevuutta lisäsi lasten joustava ryhmittely Silmuihin ja Versoihin: ryhmäjakoa voitiin hetkellisesti muuttaa tai ryhmät yhdistää esimerkiksi silloin, kun tämä palveli paikalla olevien lasten tarpeita tai auttoi aikuisia hoitamaan erilaisia työtehtäviä. Lisäksi ryhmäjakoon ja lasten välisiin päivittäisiin kohtaamisiin vaikutti meneillään oleva toiminta. Lukuvuoden aikana ryhmien kokoonpanoissa tapahtui muutosta uusien lasten aloittaessa vuorohoidon ja aikaisemmin aloittaneiden lasten siirtyessä Silmuista Versoihin ja sieltä edelleen yli 3-vuotiaiden lasten ryhmiin.

Alle 3-vuotiaista lapsista huolehti suuri aikuisten tiimi, jonka kokoonpano muuttui hieman lukuvuoden aikana. Tiimiin kuului 2–3 varhaiskasvatuksen opettajaa, 5–8 varhaiskasvatuksen lastenhoitajaa, 1 päiväkotiaavustaja sekä varahenkilöitä ja harjoittelijoita. Yksi heistä teki pääsääntöisesti yövuoroja, kun taas muut työskentelivät aamu-, väli- ja iltavuoroissa. Kulloinkin työvuorossa olevien aikuisten määrä vaihteli lapsimäärän mukaan. Osa aikuisista toimi pääsääntöisesti Silmujen ryhmässä ja osa Versojen ryhmässä. Työnjakoa muokattiin kuitenkin paikalla olevien lasten, sosiaalisen tilanteen ja hoidettavien työtehtävien mukaan. Olikin tavallista, että vuorohoidon vasta aloittaneesta lapsesta huolehtivat myös hänelle vieraammat aikuiset.

Osallistujat

Silmujen ja Versojen lapsista yhteensä 17 osallistui tutkimukseen. Heistä 10 aloitti varhaiskasvatuksen kesken lukuvuoden ja liittyi mukaan tutkimukseen aineiston keruun jo alettua. Tässä tutkimuksessa kohdistamme huomiomme erityisesti kolmeen Silmujen

ryhmän lapseen, joiden arjessa suru ja siihen liittyvä vuorovaikutus tulivat selkeästi esille. Kutsumme näitä kohdelapsia pseudonyymeillä Mille, Veija ja Selmi. Aloittaessaan varhaiskasvatuksen he olivat iältään 9 kk, 11 kk ja 16 kk. He ilmaisivat itseään ensisijaisesti esikielellisesti ja kehollisesti, liikkuivat konttaamalla ja tarvitsivat päiväkodin arjessa paljon aikuisen apua. Lapset osallistuivat varhaiskasvatukseen 2–5 kertaa viikossa, 4–9 tuntia kerrallaan. Heidän varhaiskasvatusaikansa poikkesivat toisistaan: Millen aikataulut vaihtelivat huoltajan vuorotyön mukaan ja pitivät sisällään varhaisia aamuja sekä myöhäisiä iltoja, kun taas Veija ja Selmi aloittivat vuorohoidon melko säännöllisillä päivävuoroilla. Tästä huolimatta ympärivuorokautisen päiväkodin vaihteleva sosiaalinen ympäristö tuli esille myös heidän aloitusvaiheessaan.

Silmujen ja Versojen ryhmissä työskentelevistä aikuisista 9 osallistui tutkimukseen. Heistä 6 tuli mukaan tutkimukseen aineiston keruun alkaessa, 3 myöhemmin lukuvuoden aikana. Mukana oli 3 varhaiskasvatuksen opettajaa, 5 varhaiskasvatuksen lastenhoitajaa ja 1 varhaiskasvatuksen opettajaharjoittelija (vastaisuudessa käytämme kaikista heistä termiä aikuinen).

Aineiston keruu

Keräsimme tutkimuksen aineiston fokusoidulla etnografialla. Tässä lähestymistavassa aineiston keruuta suuntaa etukäteen valittu kiinnostuksen kohde tai tutkimuskysymys. Vaikka havainnointijakso ja yksittäiset havainnointikerrat ovat usein lyhytkestoisia, ne tuottavat huolellisen suunnittelun ja videoinnin ansiosta rikasta aineistoa, jonka avulla voidaan tavoittaa ja tutkia erilaisia kulttuurisia ilmiöitä. (Higginbottom ym., 2013; Knoblauch, 2005; Stahlke Wall, 2014.)

Aineiston keruun aikana, elokuusta 2022 maaliskuuhun 2023, artikkelin ensimmäinen kirjoittaja teki päiväkotiin 5 tutustumiskäyntiä ja 50 kestoltaan 1–7 tunnin mittaista vierailua, joiden aikana hän havainnoi osallistujien arkea yhteensä 130 tunnin ajan. Havainnointijakson alussa tutkija tunnisti lasten surun kannalta erityisen merkityksellisiä tilanteita ja ajankohtia. Lisäksi tutkija tunnisti osallistujien joukosta lapset, joiden arjessa surun pystyi havaitsemaan. Kun läheinen aikuinen poistui, nämä lapset itkivät ja ilmaisivat kehollisesti laajan surukäsitteen piiriin kuuluvia tunteita (surua, ikävää, kaipausta, ahdistusta). Usein lapset myös pyrkivät läheisen aikuisen luo ja vastustivat vieraan aikuisen kohtaamista. Tämän tunneilmaisun ja toiminnan ollessa voimakasta, toistuvaa ja pitkäkestoista (ilmaisua ja toimintaa esiintyi samanlaisissa yhteyksissä vielä useita viikkoja, jopa kuukausia vuorohoidon aloittamisen jälkeen) tulkitsimme ne lapsen suruksi (ks. Lipponen & Pursi, 2022).

Vierailujen ajoituksessa tutkija huomioi tutkimukseen osallistuvien lasten ja aikuisten aikataulut ja pyrki olemaan paikalla erityisesti niiden lasten varhaiskasvatusaikoina, joiden arjessa esiintyi surua. Lisäksi hän huomioi kaikkien paikalla olevien lasten ja

Salonen, Pursi & Lipponen.

Journal of Early Childhood Education Research 13(2) 2024, 30–54. <https://journal.fi/jecer>

aikuisten kokoonpanon (vuorovaikutuksen havainnoimisen kannalta oli tärkeää, että mahdollisimman moni paikalla olevista lapsista ja aikuisista osallistui tutkimukseen). Silloin, kun kokonaisen päiväkotipäivän havainnoiminen ei ollut lasten ja aikuisten suostumusten puolesta mahdollista, tutkija painotti havainnoinnissa lasten surun kannalta merkityksellisiksi havaitsemiaan tilanteita ja ajankohtia: saapumistilanteita ja muita sosiaalisen ympäristön muutoskohtia sekä oletettuja lapsen väsymyksen hetkiä.

Havainnoidessaan tutkija teki kirjallisia muistiinpanoja tapahtumien kulusta keskittyen erityisesti havainnoitavan lapsen ilmaisuun ja toimintaan sekä sitä ympäröivään vuorovaikutukseen. Lisäksi hän videokuvasi vuorovaikutusta silloin, kun se oli lasten ja aikuisten suostumusten puolesta mahdollista. Havainnoinnin lomassa tutkija kävi päiväkodin aikuisten kanssa lyhyitä keskusteluja, jotka hän tallensi kulloinkin käytössä olevan tallennustavan mukaisesti joko kirjoittamalla muistiinpanoja tai videoimalla. Keskustelut nivoutuivat osaksi havainnointiaineistoa syventäen tutkimuskontekstin tuntemusta ja antaen havainnointiaineiston tulkinnan kannalta tärkeää lisätietoa.

Eettisyys

Noudatimme tutkimuksen toteutuksessa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019) ja Helsingin yliopiston tutkimuseettisiä periaatteita. Ennen aineiston keruuta saimme tutkimukselle Helsingin yliopiston ihmistieteiden eettisen ennakoarvioinnin toimikunnan lausunnon sekä kaupungin varhaiskasvatuspalvelujen ja tutkimuspäiväkodin johtajan suostumuksen. Lisäksi saimme tietoon perustuvan suostumuksen tutkimukseen osallistuneilta päiväkodin aikuisilta ja lasten huoltajilta. Päiväkodissa tapahtuva tiedotus- ja suostumusprosessi jatkui läpi aineiston keruun: kun ryhmiin liittyi lukuvuoden aikana uusia aikuisia ja lapsia, tarjosimme myös näille aikuisille ja lasten huoltajille tietoa tutkimuksesta sekä mahdollisuuden osallistumiseen.

Aineiston keruu edellytti jatkuvaa tilannekohtaista eettistä harkintaa, joka perustui tutkijan ja osallistujien kohtaamisissa rakentuvaan luottamukseen, myötätuntoon ja välittämiseen (ks. Hilppö ym., 2019; Kaukko ym., 2019; Rutanen ym., 2021; Sörensson & Kalman, 2018). Erityisen tärkeää tämä päiväkotivierailujen aikana tapahtuva eettinen harkinta oli tutkimukseen osallistuneiden 0–2-vuotiaiden lasten kohdalla, koska näin pienten lasten osalta jouduimme luopumaan tietoon perustuvasta suostumuksesta (ks. Rutanen ym., 2021). Vieraillessaan päiväkodissa tutkija seurasi tarkasti lasten suhtautumista tutkijaan ja tutkimustoimintaan. Silloin, kun tutkijan läsnäolo tai havainnointi näytti aiheuttavan lapselle emotionaalista kuormitusta, tutkija luopui havainnoinnista ja arvioi tilannetta myöhemmin uudelleen.

Havainnoidessaan tutkija pyrki vaikuttamaan päiväkotiarjen kulkuun mahdollisimman vähän ja pysyttelemään vuorovaikutustilanteiden reunamilla. Hän vastasi kuitenkin lasten tekemiin aloitteisiin ja keskeytti tällöin hetkeksi havainnoinnin. Tämä hetkittäinen

vuorovaikutus tutkijan ja lasten välillä oli tärkeää, jotta tutkijasta muodostui lapsille riittävän tuttu ja turvallinen aikuinen, huolimatta erityisestä tutkijanroolista. Tutkijan ja päiväkodin aikuisten välinen, havainnoinnin lomassa tapahtuva vuorovaikutus rakensi vastaavasti pitkän havainnointijakson edellyttämää luottamusta. Turvallisen ilmapiirin ja luottamuksen merkitys korostui vuorohoidon kontekstissa, jossa osallistujat saattoivat kantaa vaihtelevan sosiaalisen ympäristön ja haastavien varhaiskasvatus- tai työaikojen synnyttämää kuormaa. Myös tutkimuksemme aihe, lasten suru ja sen kohtaaminen, vaati tutkijalta hienotunteisuutta sekä osallistujia arvostavaa, myötätuntoista kohtaamista.

Toimiessaan vuorohoidon vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä tutkija pyrki huomioimaan paitsi tutkimuksen osallistujat, myös ne paikalla olevat lapset ja aikuiset, jotka eivät osallistuneet tutkimukseen. Tutkija oli hetkittäin vuorovaikutuksessa myös heidän kanssaan, kertoi toiminnastaan ja pyrki rakentamaan luottamusta edellä kuvatulla tavalla. Silloin, kun tilassa liikkui henkilöitä, jotka eivät osallistuneet tutkimukseen, tutkija luopui videoinnista ja tallensi havaintojaan kirjoittamalla muistiinpanoja. Tällä tavoin hän pystyi kohdistamaan havainnoinnin osallistujiin ja turvaamaan muiden paikalla olevien lasten ja aikuisten oikeuden olla osallistumatta tutkimukseen.

Analyysi

Valikoimme 130 tunnin havainnoinnin tuottamasta aineistokokonaisuudesta (noin 160 sivun kirjoitetut muistiinpanot ja 25 tunnin videomateriaali) analyysiin kolmen kohdelapsen, Millen, Selmin ja Veijan, aloitusvaiheen. Aloitusvaiheella tarkoitamme yksilöllisesti vaihtelevaa, 2–4 kuukauden mittaista ajanjaksoa, jonka aikana lapsen arjessa esiintyi paljon surua hänen totutelllessaan vähitellen varhaiskasvatukseen. Valikoimamme aineisto kattoi 78 tuntia havainnointia (noin 100 sivun kirjoitetut muistiinpanot ja 19 tunnin videomateriaali).

Aloitimme analyysin tunnistamalla aineistosta vuorovaikutuksen, jossa esiintyy lapsen surusta kertovaa ilmaisua (itku, valittava äänensävy) ja toimintaa (tutun aikuisen perään lähteminen tämän poistuessa, vieraasta tilanteesta tai vieraan aikuisen luota pois vetäytyminen) ja/tai lapsen suruun kytkeytyvää aikuisten ja/tai muiden lasten ilmaisua ja toimintaa. Lapsen surun tunnistamisessa hyödynsimme kunkin lapsen aloitusvaiheesta tuotettua aineistokokonaisuutta, jonka perusteella saatoimme erottaa samankaltaisissa tilanteissa yhä uudelleen toistuvan, pitkäkestoisen surun hetkellisestä mielipahasta.

Jatkoimme lapsen surua sisältävän vuorovaikutuksen tarkastelua arvioimalla, tuleeko ympärivuorokautisen päiväkodin vaihteleva sosiaalinen ympäristö esille lapsen surun ja sen kohtaamisen kannalta merkityksellisenä asiana. Kiinnitimme huomiota sekä lapsesta huolehtivien aikuisten vaihtumiseen että vertaisryhmässä tapahtuviin muutoksiin. Vaihtelevan sosiaalisen ympäristön merkityksen arvioiminen edellytti tuekseen aineistoa kerätessä karttunutta ymmärrystä esimerkiksi siitä, ketkä aikuiset ja lapset olivat

surevalle lapselle tutumpia ja ketkä vieraampia. Tämä ymmärrys perustui tutkijan havaintoihin, joita täydensivät päiväkodin aikuisten kanssa käydyt keskustelut.

Tunnistettuamme aineistosta vuorovaikutuksen, jossa vaihteleva sosiaalinen ympäristö näytti lapsen surun ja/tai sen kohtaamisen kannalta merkitykselliseltä (136 episodina), sovelsimme tutkimuskysymykseemme perustuvaa refleksiivistä temaattista analyysia (Braun & Clarke, 2019; Clarke & Braun, 2017). Teemojen muodostamisen lähtökohtina toimivat havaintomme siitä, millaista vaihtelua sosiaalisessa ympäristössä tapahtuu, ja miltä tämä vaihtelu näyttää lapsen surun ja sen kohtaamisen näkökulmasta katsottuna. Muodostimme kahdeksan alateemaa, jotka kuvaavat lapsen surua ja sen kohtaamista erilaisten sosiaalisen ympäristön muutosten kohdalla. Alateemat ryhmittelimme kolmeksi pääteemaksi, joista kaksi ensimmäistä keskittyy lapsen suruun ja kolmas sen kohtaamiseen (Taulukko 1). Teemat ja niitä seuraavassa luvussa havainnollistavat aineistoesimerkit kuvaavat suruun ja sen kohtaamiseen liittyviä ilmiöitä, joiden havaitsimme toistuvan kaikkien kolmen kohdelapsen arjessa. Päiväkodin arjessa teemat saattoivat esiintyä myös samanaikaisesti, toisiinsa lomittuen.

TAULUKKO 1 Pienen lapsen suru ja sen kohtaaminen vuorohoidon vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä: pääteemat, niihin liittyvät sosiaalisen ympäristön muutokset ja alateemat

<i>PÄÄTEEMA</i>	<i>SOSIAALISEN YMPÄRISTÖN MUUTOS</i>	<i>ALATEEMA</i>
1. Aikuisten vaihtuessa muuttuva suru	<ul style="list-style-type: none"> - Työvuorossa oleva aikuinen vaihtuu - Lapsesta huolehtiva aikuinen vaihtuu työnjaon muuttuessa - Lapsesta huolehtiva aikuinen vaihtuu ryhmäjaon muuttuessa 	<ul style="list-style-type: none"> - Vieraan aikuisen kohtaamisessa voimistuva suru - Kasautuvissa erotilanteissa yhä uudelleen heräävä suru - Lohduttavissa jälleennäkemisissä lievittyvä suru
2. Vertaisryhmän mukana muuttuva suru	<ul style="list-style-type: none"> - Vertaisryhmään liittyy uusi lapsi lukuvuoden aikana - Vertaisryhmään saapuu lisää lapsia päiväkotipäivän aikana - Ryhmäjako vaihtuu 	<ul style="list-style-type: none"> - Uuden lapsen myötä vertaisryhmässä laajeneva suru - Ryhmäjaon vaihtuessa muuttuva suru
3. Yhteistyössä tapahtuva surun kohtaaminen	<ul style="list-style-type: none"> - Ryhmään liittyy uusi lapsi lukuvuoden aikana - Työvuorossa oleva aikuinen vaihtuu - Lapsesta huolehtiva aikuinen vaihtuu ryhmäjaon muuttuessa 	<ul style="list-style-type: none"> - Lasten väliset myötätunteet surun kohtaamisen tukena - Vaihtuvien aikuisten yhteistyö surun kohtaamisen tukena - Tiedonkulun katkokset surun kohtaamisen haasteena

Tulokset

Tutkimuksemme kohdelapset, Mille, Veija ja Selmi, ilmaisivat varhaiskasvatuksen aloitusvaiheessa voimakasta, toistuvaa ja pitkäkestoista, läheisen ihmisen poissaoloon liittyvää surua (ks. Lipponen & Pursi, 2022). Lasten ensimmäisinä päiväkotipäivinä tämä ilmaisu oli intensiteetiltään hyvin voimakasta, ja päiväkodin aikuisten kanssa rauhoittuminen oli lapsille vaikeaa. Vielä useita viikkoja myöhemmin vastaavaa ilmaisua esiintyi esimerkiksi huoltajasta tai tutusta päiväkodin aikuisesta eroamisen yhteydessä sekä väsymyksen hetkinä. Ympäri vuorokautisen päiväkodin vaihteleva sosiaalinen ympäristö oli lapsille merkityksellinen asia, joka voimisti toisinaan heidän suruaan, mutta saattoi myös lievittää surua ja luoda mahdollisuuksia surun myötätuntoiseen kohtaamiseen.

Aikuisten vaihtuessa muuttuva suru

Tutkimuksemme vuoropäiväkodissa lapsista huolehtivat aikuiset vaihtuivat työvuorojen päättyessä ja alkaessa sekä aikuisten välisen työnjaon muuttuessa. Myös päivän aikana tapahtuvat muutokset lasten ryhmäjaossa johtivat toisinaan heistä huolehtivan aikuisen vaihtumiseen, ja esimerkiksi ulkoilun aikana Silmujen lapset kohtasivat usein aikuisia, jotka työskentelivät ensisijaisesti Versojen ryhmässä. Aikuisten vaihtuvuus toi mukanaan niin lapsen surua voimistavia tilanteita kuin lohduttavia kohtaamisia.

Vieraan aikuisen kohtaamisessa voimistuva suru

Ensimmäisten päiväkotipäivien ja -viikkojen aikana lapset kohtasivat monia aikuisia, jotka olivat heille vielä vieraita. Vaikka lapset suhtautuivat näihin kohtaamisiin yksilöllisellä tavalla, voimisti vieraan aikuisen syli tai huomio useissa tilanteissa heidän suruaan. Seuraavassa aineistoesimerkissä Liisa, Versojen ryhmän aikuinen, viettää lyhyen hetken Silmujen ryhmässä ja auttaa Annia, Silmuista huolehtivaa aikuista. Esimerkin lapsi, Mille, kuuluu Silmuihin ja on tavannut Liisan aikaisemmin vain satunnaisesti.

Anni lähtee hakemaan Veijalle rattaita, ja Liisa jää siksi aikaa muiden Silmujen lasten luokse. Lähtiessään Anni ojentaa Millen omasta sylistään Liisan syliin. Mille istuu selkä Liisan rintaa vasten, mutta kääntyy kurkistamaan Liisaa kuin tarkistaakseen, kenen sylissä istuu. Kääntäessään katseen pois Liisasta Mille näyttää onnettomalta (kurtistuneet kulmat, alaspäin kääntyneet suunpielet). Liisan jutellessa hyväntuulisesti Mille purskahtaa kovaan itkuun. Mille pyristelee pois Liisan sylistä ja ojentaa käsiään kohti Annia, joka on palaamassa Veijaa rattaissa kuljettaen.

Kuvatussa tilanteessa vieraan aikuisen, Liisan, antama läheisyys ja huomio saa Millen ilmaisemaan surua ilmeellä, itkulla ja toiminnalla (vetäytyminen pois sylistä). Vastaava tilanne toistuu aineistossamme: on tavallista, että vieraan aikuisen katsoessa kohti ja

jutellessa Mille näyttää ahdistuneelta ja alkaa itkeä. Tulkitsimmekin vieraan aikuisen kohtaamisen tilanteeksi, joka voi herättää lapsessa tutun aikuisen menetykseen liittyvää surua.

Aineistossamme oli myös harvoja tilanteita, joissa lapselle vielä melko vieraan aikuisen kohtaaminen näyttikin lievittävän lapsen surua. Tällaista tilannetta havainnollistavassa aineistoesimerkissä Veija kohtaa Katjan, jota hän ei tunne vielä hyvin. Ennen kohtaamista Veija on itkenyt pitkään toisen aikuisen, Marin, huolehtiessa hänestä.

Veijan itkun yhä jatkuessa Mari päättää hakea Veijalle rattaat. Päästessään rattaisiin istumaan Veija hiljenee, mutta vain lyhyeksi hetkeksi. Pian kova itku täyttää taas Silmujen tilat. "Joo", vastaa Mari Veijalle väsyneellä äänellä. Mari siirtyy siivoamaan ruokapöydälle jääneitä maalaustarvikkeita, ja Katja tulee istumaan rattaiden vierelle. Katjan keinuttaessa rattaita Veijan itku muuttuu katkonaiseksi. [...] Katja juttelee Veijalle rauhallisella, lempeällä äänellä ja silittää Veijan tukkaa. Veijan itku hiljenee kokonaan. Hän kuuntelee Katjan juttelua ja jokeltaa hiljaisen vastauksen.

Tilanteessa Marin väsynyt ääni kuvastaa Veijan voimakkaan itkun ja tuloksettomien lohdutusyritysten aikaansaamaa kuormitusta. Katja ei ole ollut Marin tavoin mukana Veijan aamupäivän lohduttomissa surun hetkissä, ja hänen rauhallinen, myötätuntoinen toimintansa näyttää helpottavan Veijan surua – huolimatta siitä, ettei Veija tunne Katjaa hyvin. Vaikka esimerkin kaltaiset tilanteet olivat aineistossamme harvinaisia, ne auttavat ymmärtämään aikuisen jaksamisen ja sitä edistävän yhteistyön merkitystä lapsen surun kohtaamisessa.

Kasautuvissa erotilanteissa yhä uudelleen heräävä suru

Pienelle lapselle hänestä huolehtivien aikuisten toistuva vaihtuminen merkitsi päivän mittaan kasautuvia erotilanteita, joka saattoivat herättää lapsen surun yhä uudelleen. Usein nämä tilanteet olivat lyhyitä hetkiä, joiden aikana lapselle tärkeäksi muodostunut päiväkodin aikuinen poistui hoitamaan toista työtehtävää palatakseen sen jälkeen takaisin lapsen luo. Silti lyhyetkin erotilanteet näyttivät lapsen surun näkökulmasta haastavilta.

Kasautuvia erotilanteita kuvaava aineistoesimerkkimme ajoittuu Veijan kolmanteen päiväkotipäivään. Saapumisensa jälkeen Veija on itkenyt pitkään ja rauhoittunut lopulta hänelle hieman tutummaksi tulleen aikuisen, Leenan, sylissä.

Veija istuu Leenan sylissä totisena, mutta ei enää itke. Sanna saapuu työvuoroon, ja aikuiset juttelevat hetken. He sopivat, että Leena, joka on jo pitkään huolehtinut itkuisesta Veijasta, lähtee hakemaan lounaskärryä. Sanna puolestaan huolehtii sillä välin ryhmän lapsista. Leena nousee ja ojentaa Veijan Sannalle, joka ottaa Veijan syliinsä. Sylin vaihtuessa ja Leenan kääntyessä lähtemään Veija alkaa jälleen itkeä kovaan ääneen.

Esimerkissä Veijasta huolehtiva aikuinen vaihtuu, kun Sanna tulee työvuoroon ja aikuiset sopivat uudesta työnjaosta. Veijalle Leenan poistuminen merkitsee kuitenkin uutta erotilannetta, joka saa hänet itkemään.

Joskus myös sellaiset päiväkotipäivän aikana tapahtuvat erotilanteet, joissa poistuva aikuinen oli lapselle vieras (esimerkiksi Silmujen tiloissa lyhyesti käyvä toisen lapsen huoltaja tai toisen päiväkotiryhmän aikuinen), saivat lapsen itkemään. Tulkintamme mukaan myös nämä sosiaalisessa ympäristössä tapahtuvat toistuvat muutokset (aikuisten poistuminen) muistuttivat lasta hänelle läheisen aikuisen poissaolosta ja nostivat esille tähän menetykseen liittyvän surun.

Lohduttavissa jälleennäkemisissä lievittyvä suru

Lapsesta huolehtivien aikuisten vaihtuminen toi mukanaan paitsi erotilanteita, myös surevaa lasta lohduttavia jälleennäkemisiä. Seuraavassa aineistoesimerkissä Mille kohtaa hänelle jo tutuksi tulleen aikuisen, Leenan, vietettyään aamun Silmujen ryhmässä sijaisena toimineen Annin seurassa. Aamun kuluessa Mille on itkenyt paljon.

Leena on ollut mukana Versojen lasten ulkoilussa ja palaa nyt Silmujen ryhmään. Hän tervehtii Veijaa ja Annin sylissä istuvaa Milleä, jonka posket ovat itkun jäljiltä kyynelissä. Mille ojentaa kätensä kohti Leenaa, joka nostaa hänet syliinsä. Leena istuu tuolille, kietoo kätensä Millen ympärille ja keinuttaa Milleä sylissään. Mille nojaa rennosti Leenaan ja tunnustelee Leenan kättä sormillaan. Samalla hän seuraa aulassa touhuavia isompia lapsia ja heitä ohjaavia aikuisia, jotka ovat hänelle vieraampia. Mille ei kuitenkaan enää ala itkeä. Leenan keinuttaessa ja silittäessä hän näyttää vaipuvan vähitellen tyyniin ajatuksiin.

Jälleennäkeminen tutun ja läheisen aikuisen, Leenan, kanssa tuo muutoksen Millen aamuun. Leena ehtii viimein pitää Milleä lähellä, ja läheisyys näyttää pyyhkivän pois aamun aikana yhä uudelleen heränneen surun. Vaikka Millen näköpiirissä liikkuu myös hänelle vieraampia lapsia ja aikuisia, hän ei enää itke.

Vertaisryhmän mukana muuttuva suru

Vaihtuvien aikuisten lisäksi lapset kohtasivat toistuvasti muuttuvan vertaisryhmän. Vertaisryhmässä tapahtuvat muutokset, esimerkiksi uuden lapsen liittyminen ryhmään sekä päivittäiset saapumistilanteet ja ryhmäjaon muutokset, vaikuttivat monin tavoin ryhmän vuorovaikutukseen, usein myös lapsen suruun ja sen kohtaamiseen.

Uuden lapsen myötä vertaisryhmässä laajeneva suru

Uuden lapsen surun hetkissä kuuluva itku herätti toisinaan surua myös ryhmän muissa lapsissa. Tällaisia hetkiä olivat niin saapumistilanteet kuin päiväkotipäivän aikana lasta kuormittavat tapahtumat (mm. vieraan aikuisen kohtaaminen, erotilanteet). Surulla

olikin taipumusta laajeta vertaisryhmässä, johon kuului useita vastikään varhaiskasvatuksessa aloittaneita pieniä lapsia.

Laajenevaa surua havainnollistavassa aineistoesimerkissä Mille on saapunut päiväkotiin varhain aamulla, ja saapumista seurannut itku on ehtinyt tyyntyä aika ajoin leikin lomassa pilkahtelevaksi nyyhkytykseksi. Veijan saapuessa Mille istuu rauhallisena päiväkodin aikuisen, Annin, sylissä. Veijan saapuminen muuttaa kuitenkin vuorovaikutusta.

Veija itkee, kun äiti kantaa hänet sylissään Silmujen ryhmään, Annin ja muiden lasten luokse. Annin sylissä istuva Mille seuraa tarkasti muuttuvaa tilannetta. Anni ojentaa toisen kätensä kohti Veijaa ja ottaa myös hänet syliinsä, josta löytyy paikka molemmille lapsille. Sylin vaihtuessa ja äidin lähtiessä Veijan itku kiihtyy kovaksi huudoksi. Millen kasvot kurtistuvat surulliseen ilmeeseen ja myös hän alkaa itkeä.

Esimerkissä Veijan voimakas itku ja mahdollisesti myös luopuminen aikuisen antamasta jakamattomasta huomiosta herättävät uudelleen surun, jota Mille ilmaisee ilmeellä ja itkulla. Nämä ilmaisut rauhoittuvat hieman myöhemmin, kun Millelle tuttu päiväkodin aikuinen, Leena, ennättää ottaa hänet syliinsä.

Ryhmäjaon vaihtuessa muuttuva suru

Paikalla olevien lasten ryhmittely ja siinä tapahtuvat muutokset saattoivat yhtäältä voimistaa, toisaalta lievittää lapsen surua. Hieman isompien ja vieraampien lasten kohtaaminen esimerkiksi silloin, kun Silmujen ja Versojen ryhmät toimivat yhdessä, herätti toisinaan lapsen surun, kun taas siirtyminen rauhallisempaan ja tutumpaan ryhmätilanteeseen auttoi lasta rauhoittumaan. Oli myös mahdollista, joskin harvinaisempaa, että lapsi suhtautui ryhmätilanteen muutokseen päinvastaisella tavalla. Tällöin hieman isompien ja vieraampien lasten kohtaaminen sai lapsen huomion kiinnittymään vilkkaisiin tapahtumiin ja leikkiin, jolloin surun ilmaisut väistyivät.

Toisinaan päiväkodin aikuiset muokkasivat ryhmäjakoja lasten ilmaisemien tunteiden perusteella ja pyrkivät tarjoamaan esimerkiksi surevalle lapselle tutun ja rauhallisen ryhmätilanteen tai mahdollisuuden kahdenkeskiseen vuorovaikutukseen aikuisen kanssa. Seuraava esimerkki ajoittuu päiväunilta heräämisen aikaan, jolloin Silmujen ja Versojen lapset oli tapana koota Versojen leikkihuoneeseen. Veija on herännyt hetki sitten, ja päiväkodin aikuinen, Leena, on tuonut hänet muiden lasten joukkoon. Huoneessa on paljon lapsia, joista osa on Veijalle vieraita.

Veija istuu lattialla ja katselee muiden huoneessa olevien lasten ja aikuisten vuorovaikutusta. Hetken päästä hän konttaa aulaan johtavalle turvaportille, nousee sitä vasten seisomaan ja alkaa itkeä. Itkun seasta voi erottaa Veijan ainoan sanan: äiti (äiti). Itkun kiihtyessä aikuiset pohtivat, auttaisiko Veijaa siirtyminen omaan ryhmätilaan, rauhallisempaan sosiaaliseen tilanteeseen. Leena nostaa Veijan sisäkäytössä oleviin rattaisiin ja ohjaa rattaat sekä kaikki Silmujen ryhmän lapset pois

Versojen leikkihuoneesta, läpi aulan ja edelleen omaan tilaansa, jossa he voivat leikkiä vielä hetken ennen välipalaa. Silmujen puolella on hiljaisempaa ja rauhallisempaa. Veijan itku tyyntyy. Hän istuu yhä rattaissa, katselee toisten lasten toimintaa ja alkaa tutkia Leenan hänelle tarjoamia leluja.

Kuvatussa tilanteessa Veija ilmaisee surua menemällä Versojen leikkihuoneesta pois johtavalle portille, itkemällä ja kutsumalla äitiä. Tulkitsimme Veijan ilmaisujen olevan yhteydessä paitsi äidin poissaoloon, myös sosiaaliseen tilanteeseen, joka on Veijalle vieras. Tulkintaa tukee päiväkodin aikuisten keskustelu sekä Veijan ilmaisussa ja toiminnassa tapahtuva muutos: siirtyminen tutumpaan ja rauhallisempaan ryhmätilanteeseen saa Veijan itkun tyyntymään ja hänen huomionsa suuntautumaan leikkiin. Ryhmätilanteen muutoksen lisäksi Veijaa saataa lohduttaa siirtyminen hänelle tutumpaan fyysiseen tilaan sekä rattaisiin, jotka ovat rauhoittaneet häntä ensimmäisinä päiväkotipäivinä.

Yhteistyössä tapahtuva surun kohtaaminen

Varhaiskasvatuksessa aloittaneen lapsen surua ympäröi monipuolinen yhteistyö, joka kannatteli surun kohtaamista vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä. Yhteistyötä tapahtui ensisijaisesti aikuisten välillä, mutta toisinaan myös Silmujen ja Versojen lapset osallistuivat siihen.

Lasten väliset myötätunteet surun kohtaamisen tukena

Ryhmään liittyneen uuden lapsen suru avasi mahdollisuuksia lasten välisiin myötätuntotekoihin (ks. Salmi ym., 2022), joissa vertaiset havaitsivat lapsen surun ja osallistuivat lohduttamiseen esimerkiksi keinuttamalla lasta rattaissa tai ojentamalla hänelle leluja. Näissä tilanteissa vertaisilla oli aktiivinen rooli surun lievittämisessä. Aikuisen valvonta, ohjaus ja kannustus olivat kuitenkin tärkeitä, jotta vuorovaikutuksesta muodostui surevalle lapselle turvallista ja lohduttavaa.

Seuraavassa esimerkissä Veija on herännyt hetki sitten päiväunilta. Hän on Versojen leikkihuoneessa seuranaan toinen lapsi Sohvi sekä aikuiset Katja ja Niina. Muut lapset nukkuvat yhä.

Veija konttaa aulaan johtavan suljetun turvaportin luo ja äänтелеe itkuisella äänellä. Katja vierittää leikkiauton kohti Veijaa ja juttelee ystävällisesti: "Veija, katopa Veija." Sohvin lähestyessä leikkiautoa Katja neuvoo: "Älä Sohvi mene ottamaan, se oli Veijalle." Veija ei kuitenkaan ala leikkiä autolla, vaan pysyttelee turvaportin luona, tunnustelee sormillaan sen metallitankoja ja päästää aika ajoin itkuisen äänen. [...] Aikuisten juttellessa tulevista työvuoroista Sohvi katselee Veijaa, poimii käteensä lattialla lojuvan leikkiauton ja tulee Veijan luo. Hän ojentaa autoa kohti Veijaa ja seuraa tarkoin Veijan ilmeitä. Veija katsoo Sohvia ja ottaa käteensä tämän ojentaman auton. Sitten Veija kääntyy leikkihuoneessa olevien aikuisten suuntaan, kohottaa auton ilmaan kuin näyttääkseen sitä ja hymyilee.

Esimerkissä Sohvi havaitsee Veijan surun ilmaisun ja huomioi Katjan ohjeen (auto on Veijalle). Aikuisten juttellessa Sohvi tarjoaa turvaportilla itkevälle Veijalle autoa. Sohvin toiminta tuo helpotusta Veijan suruun: Veija kiinnostuu autosta, suuntautuu kohti leikkiä ja hymyilee. Vaikka aikuiset juttelevat keskenään, Katja valvoo samalla Veijan ja Sohvin vuorovaikutusta. Kun esimerkin kaltainen tilanne toistuu hieman myöhemmin, hän kehuu Sohvia: *”Leikitkö sä Veijan kanssa? Mä katoin äsken, kun sä Sohvi ihanasti annoit Veijalle lelun.”*

Useimmiten vertaisen osallistuminen surevan lapsen lohduttamiseen edellytti aikuiselta ohjausta, valvontaa, jopa rajoittamista. Aikuisen rooli korostui erityisesti silloin, kun vertaisen toiminta ei ollut surevan lapsen ilmaisun perusteella tervetullutta tai toiminta uhkasi aiheuttaa vaaratilanteen, esimerkiksi rattaat olivat vaarassa kaatua. Vaikka myös nämä tilanteet avasivat mahdollisuuksia myötätunnon opetteluun, oli tavallisempaa, että aikuiset kielsivät ja rajoittivat vertaisten toimintaa ja huolehtivat itse surevan lapsen lohduttamisesta (ks. Rajala ym., 2019). Edellisen esimerkin kaltaisia lasten välisiä myötätuntotekoja olikin aineistossamme vain vähän.

Vaihtuvien aikuisten yhteistyö surun kohtaamisen tukena

Lapsen surun kohtaaminen edellytti vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä paljon aikuisten välistä yhteistyötä. Tätä tapahtui tavallisen päiväkotiarjen keskellä, esimerkiksi aikuisten sopiessa suullisesti lapsen tarpeita palvelevasta työnjaosta tai jakaessa lapsen surun kohtaamista helpottavaa tietoa, kuten havaintoja siitä, mikä lasta on aikaisemmin lohduttanut (esimerkiksi rattaat tai lelu) ja kuinka lapsen kanssa on toimittu ruokailuissa ja päiväunilla. Aikuiset jakoivat tärkeitä huomioita myös kirjoittamalla niitä muistivihkoon. Yhteistyön avulla aikuiset sovittivat päiväkodin toimintaa ja käytäntöjä lapsen ilmaisemaan suruun sekä ennakoivat surun edellyttämiä erityisjärjestelyjä.

Seuraava aineistokatkkelma havainnollistaa aikuisten välisessä yhteistyössä rakentuvaa lapsen surun kohtaamista. Esimerkin aamuna Veijan itku on jatkunut saapumistilanteen jälkeen pitkään. Veija ei vielä tunne Silmujen ryhmässä sijaisena toimivaa aikuista, Annia, eikä Annin syli ole helpottanut Veijan oloa: itku on tyyntynyt vain pieniksi hetkiksi jatkuakseen sitten entistä voimakkaampana. Toisen aikuisen, Liisan, jakama tieto muuttaa kuitenkin tilannetta.

Kulkiessaan aulan poikki Liisa huomaa itkevän Veijan ja tätä sylissä lohduttavan Annin. Liisa on ennättänyt tutustua Veijaan hieman Annia paremmin ja pysähtyy juttelemaan. Hän kertoo Annille, että sisäkäytössä olevat rattaat ovat rauhoittaneet Veijaa tämän ensimmäisinä päivinä. Anni lähtee hakemaan Veijalle rattaita, ja Liisa jää siksi aikaa muiden Silmujen lasten luokse. [...] [Anni palaa] Veijaa rattaissa kuljettaen. Veijan ilme on totinen ja muuttuu aika ajoin surulliseksi. Myös itku pyrkii yhä esille. Rattaiden liike kuitenkin rauhoittaa Veijaa, ja voimakkain itku tyyntyy.

Kuvatussa tilanteessa Liisa jakaa Annille tietoa, joka on Veijan surun kohtaamisen kannalta tärkeää (rattaissa istuminen on aikaisemmin lievittänyt Veijan surua). Myös Annin ja Liisan välinen konkreettinen yhteistyö edistää Veijan surun kohtaamista: vaikka Liisa on Versojen ryhmän aikuinen, hän jää hetkeksi paikalle, jotta Anni saa haettua Veijalle rattaat. Aikuisten yhteistyö yhtäältä lievittää Veijan surua (voimakkain itku tyyntyy rattaissa), toisaalta auttaa Annia selviytymään paremmin ryhmässä, jossa uuden lapsen suru vaatii erityistä huomioimista.

Joissakin tilanteissa lapsen suruun liittyvän yhteistyön ensisijainen tavoite oli edistää aikuisen jaksamista. Aikuisten puheen ja muun ilmaisun (ilmeet, kehonkieli, äänensävy) perusteella pitkään ja voimakkaasti itkevän lapsen lohduttaminen oli kuormittavaa, ja joskus työnjaon vaihtaminen toi lohduttajalle tärkeän hengähdystauon. Surevalle lapselle tämä muutos saattoi merkitä surua voimistavaa erotilannetta, mutta myös rauhoittavaa kohtaamista uuden aikuisen kanssa.

Tiedonkulun katkokset surun kohtaamisen haasteena

Vaikka aikuisten välinen yhteistyö sujui yleensä hyvin, tuottivat vaihtuvat työvuorot joskus katkoksia tiedonkulkuun. Tällöin lapsen surun kohtaamisen kannalta olennainen tieto ei ollut tavoittanut paikalla olevia aikuisia, eikä kukaan heistä tiennyt, kuinka lapsen kanssa olisi parasta toimia esimerkiksi ruokailuissa tai päiväunilla. Tällaista tilannetta havainnollistava esimerkkimme ajoittuu päiväuniaikaan.

Selmi itkee sängyssään. Sanna ja Mari juttelevat siitä, mikä Selmiä auttaisi rauhoittumaan unille. He eivät kuitenkaan tunne Selmiä, eivätkä ole saaneet tällaista tietoa. Heille on kantautunut vain tieto, jonka mukaan Selmi ei tarvitse rattaita, vaan nukahtaa päiväunilla sänkyyn. Sanna istuu Selmin vierelle ja silittää Selmiä. Sitten hän laittaa hiljaista musiikkia soimaan. Musiikki rauhoittaa viimein Selmin itkun ja hän nukahtaa.

Lasten päiväunista huolehtivat aikuiset, Sanna ja Mari, eivät tiedä, mikä Selmiä auttaa nukahtamaan surun keskellä. Tiedon puuttuessa Sanna kokeilee ensin vierellä olemista ja silittämistä, sitten hiljaista musiikkia, joka rauhoittaa lopulta Selmin uneen. Vaikka Selmin surun kohtaamisen kannalta tärkeä tieto puuttuu, auttavat suuren tiimin luomat monipuoliset käytännöt Sannaa Selmin lohduttamisessa.

Pohdinta

Tarkastelimme tutkimuksessamme varhaiskasvatuksen aloitukseen liittyvää pienen lapsen surua ja sen kohtaamista ympärivuorokautisessa päiväkodissa, jossa sekä lapsesta huolehtivat aikuiset että lapsiryhmän kokoonpano vaihtelivat. Suru toimi meille kattokäsitteenä emotionaaliseen menetykseen liittyville surun, ikävän, kaipauksen ja

ahdistuksen tunteille, joita lapsi ilmaisi toistuvasti ensimmäisten varhaiskasvatuksessa viettämiensä päivien, viikkojen ja kuukausien aikana. Lähestyimme surua kulttuuripsykologisenä, vuorovaikutuksessa rakentuvana ilmiönä, joka saa havainnoinnin avulla tavoitettavia sanallisia, kehollisia ja toiminnallisia ilmaisuja (ks. Brinkmann, 2020; Brinkmann & Kofod, 2018). Havainnoimalla kolmen 0–1-vuotiaan lapsen ensimmäisiä kuukausia varhaiskasvatuksessa selvitimme, millaista pienen lapsen suru ja sen kohtaaminen on vuorohoidon vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä.

Tutkimuksemme aineistossa vaihteleva sosiaalinen ympäristö oli lapsen surun ja sen kohtaamisen kannalta monin tavoin merkityksellinen asia. Kohdelapset ilmaisivat varhaiskasvatuksen aloitusvaiheessa surua, ja tällä ilmaisulla oli taipumusta voimistua hieman tutummaksi tulleen päiväkodin aikuisen poistuessa tai siirtyessä toisiin työtehtäviin. Lapsesta huolehtivien aikuisten vaihtuminen johtikin toisinaan lapselle surua tuottavien erotilanteiden ja menetysten kasautumiseen päiväkotipäivän aikana. Tämä havaintomme täydentää aikaisemman tutkimuksen huomioita aikuisten vaihtuvuuteen liittyvästä lapsen mielipahasta ja kuulumattomuuden tunteesta (Salonen ym., 2018). Havaintomme valossa myös vuorohoidon henkilöstön ilmaisema huoli siitä, kuinka pienet lapset pystyvät jäsentämään vuorohoidon arkeen sisältyviä muutoksia – esimerkiksi lapsesta huolehtivien aikuisten vaihtumista päiväkotipäivän aikana – on aiheellinen (ks. Koivisto, 2023).

Aikuisten vaihtuvuuteen liittyi aineistossamme myös toisenlaisia haasteita. Lasten ensimmäisiin viikkoihin sisältyi tilanteita, joissa lapsen surun kohtaamisen kannalta olennainen tieto ei ollut tavoittanut hänestä huolehtivaa aikuista. Vaikka aikuiset onnistuivat myös näissä tilanteissa löytämään toimivia ratkaisuja, tilanteet auttavat ymmärtämään vaihtelevaan sosiaaliseen ympäristöön liittyviä surun kohtaamisen haasteita. Aikaisemman tutkimuksen (Cadima ym., 2020; Løkken ym., 2018; OECD, 2020) perusteella pienen lapsen ilmaisujen ymmärtäminen ja hänen tarpeidensa tunnistaminen vaatii yhteistä aikaa ja tutustumista, jolle pysyvät vuorovaikutussuhteet luovat perustan. Aikuisten vaihdella näitä lapselle tärkeitä pysyviä vuorovaikutussuhteita ei välttämättä pystytä turvaamaan. Tällöin aikuisten välinen toimiva tiedon jakaminen on erittäin tärkeää, jotta lapselle voidaan tarjota turvallinen, surun hetkellä lasta kannatteleva kasvuympäristö.

Myös vertaisryhmän vaihtelu oli aineistossamme lapsen surun kannalta merkityksellistä. Ryhmässä tapahtuvat muutokset, kuten uuden lapsen liittyminen ryhmään kesken toimintakauden, muuttivat vuorovaikutusta ja usein myös siinä jaettuja tunteita. Tilanteissa, joissa uusi lapsi itki voimakkaasti, surulla oli taipumusta laajeta myös hieman aikaisemmin ryhmään tulleisiin pieniin lapsiin. Amorim ym. (2022) ovat kiinnittäneet huomiota vastaavaan tunteiden ”tarttumiseen”. Havaintomme täydentävät aikaisempia tutkimuksia, joissa vaihtelevan vertaisryhmän on todettu vaikeuttavan esimerkiksi

lapsen viihtymistä, osallisuutta ja kuulumisen tunteen rakentumista (De Schipper ym., 2003; Salonen ym., 2018, 2021).

Edellä kuvattujen haasteiden ohella tutkimuksemme nosti esille vaihtelevaan sosiaaliseen ympäristöön liittyviä hyviä mahdollisuuksia. Vertaisryhmässä uuden, varhaiskasvatuksessa aloittaneen lapsen suru avasi mahdollisuuksia lasten välisiin lohduttaviin kohtaamisiin ja myötätuntotekoihin. Näissä tilanteissa hieman aikaisemmin ryhmään tulleet lapset huomasivat uuden lapsen surun ja pyrkivät lievittämään sitä aikuisen toimia jäljitellen sekä aikuisen tarjoamaan ohjaukseen ja kannustukseen suuntautuen. Rajalan ym. (2019) tavoin havaitsimme, että lohduttaminen oli ensisijaisesti aikuisten tehtävä. Silti vaihteleva vertaisryhmä, jossa lapset kohtasivat myös heille vieraita, eri-ikäisiä vertaisia, oli surun kohtaamisen ja myötätunnon oppimisen näkökulmasta rikas ympäristö.

Tutkimuksemme vuoropäiväkodissa sosiaalisen ympäristön vaihtelevuus oli johtanut joustavien, lasten yksilöllisiä tarpeita huomioivien käytäntöjen kehittymiseen. Esimerkiksi aikuisten työnjaon muokkaaminen ja lasten uudelleenryhmittely heidän ilmaisemiensa tarpeiden perusteella olivat päivittäistä arkea. Nämä käytännöt toivat lapsen surun kohtaamiseen tärkeää liikkumavaraa. Esimerkiksi silloin, kun aikuisia oli paikalla riittävästi, he pyrkivät järjestämään mahdollisuuden lapsen surun kohtaamiseen rauhallisessa ryhmätilanteessa tai kahdenkeskisessä lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa. Tämä huomiomme saa tukea aikaisemmasta vuorohoitoa tarkastelevasta tutkimuksesta, jossa joustavien käytäntöjen on tulkittu edistävän lapsen ilmaisemien tunteiden ja tarpeiden yksilöllistä huomioimista (Peltoperä ym., 2018; Salonen ym., 2018, 2020, 2021).

Lapsen surun kohtaamista edistivät tutkimuspäiväkodissa myös vakiintuneet yhteistyön ja tiedon jakamisen käytännöt. Suuren tiimin aikuiset jakoivat toisilleen lapsen surun ja lohdutuksen kannalta tärkeää tietoa – niin huoltajien kertomia asioita kuin päiväkodissa tehtyjä huomioita – kasvokkaisissa kohtaamisissa ja kirjallisten muistiinpanojen välityksellä. Vastaavien käytäntöjen merkitys pienen lapsen varhaiskasvatuksen aloitusvaiheessa on nostettu esille myös muissa tutkimuksissa (White, McNair, ym., 2022). Tiedon jakaminen näytti kompensoivan jossain määrin aikuisten vaihtuvuutta ja edistävän surevan lapsen yksilöllisestä kohtaamista. Lisäksi yhteistyö edisti aikuisten jaksamista ja sen välityksellä lapsen surun myötätuntoista kohtaamista esimerkiksi tilanteissa, joissa lapsen voimakas itku jatkui lohdutuksesta huolimatta pitkään.

Lapsen surusta ja sen kohtaamisesta tekemämme havainnot syventävät surun kulttuuripsykologista ymmärrystä varhaiskasvatuksen kontekstissa (ks. Brinkmann, 2020; Brinkmann & Kofod, 2018). Pienelle lapselle suru on responsi läheisissä ihmissuhteissa tapahtuviin muutoksiin ja menetyksiin. Aineistossamme pienen lapsen

suru muovautui lapsen ja aikuisten yhteisessä toiminnassa sekä vertaisryhmän vuorovaikutuksessa. Tässä toiminnassa pääsivät esille myös Lipposen ja Pursin (2022) esille nostamat suruun ja suremiseen kiinnittyvät kulttuuriset käytännöt, jotka ohjasivat surun ilmaisemista, kohtaamista ja surevan lapsen lohduttamiseen liittyvää yhteistyötä. Kohtaamiset, joissa niin aikuiset kuin vertaiset osallistuvat surevan lapsen lohduttamiseen, antavat viitteitä myös tunteisiin liittyvästä ohjaamisesta ja oppimisesta, jota tapahtuu tavallisen arjen keskellä (ks. Brinkmann, 2020; Lipponen & Pursi, 2022). Tätä informaalia tunteisiin liittyvää ohjausta ja oppimista sekä sitä suuntaavia kulttuurisia käsityksiä on tutkittu varhaiskasvatuksen kontekstissa vasta vähän, ja ilmiön parempi ymmärtäminen edellyttää lisää tutkimusta.

Tutkimuksen rajoitukset

Tuloksiamme tulkittaessa on tärkeää huomioida, kuinka rajasimme tutkimuksen. Tutkimusaiheen perusteella kohdistimme huomion kolmeen lapseen, jotka ilmaisivat surua aloittaessaan varhaiskasvatuksen. Laajemmassa osallistujalasten joukossa oli kuitenkin myös lapsia, joiden kohdalla varhaiskasvatuksen aloitukseen ei liittynyt heidän ilmaisussaan ja toiminnassaan havaittavaa surua. Myöskään sosiaalisen ympäristön muutokset eivät näyttäneet kaikkien osallistujalasten kohdalla samalla tavalla merkityksellisiltä. Tutkimuksemme ei näin ollen anna kokonaiskuvaa varhaiskasvatuksen aloitukseen liittyvistä lasten tunteista, vaan keskittyy ainoastaan suruun ja sen kohtaamiseen. Koska kohdelapsia oli vain kolme, tulee myös surua ja sen kohtaamista koskevia tuloksia soveltaa harkiten.

Lisäksi on hyvä huomata, että vuorohoidon toteutuksessa on suuria eroja, eikä sosiaalisen ympäristön vaihtelu ole kaikissa vuoropäiväkodeissa samanlaista kuin tutkimuspäiväkodissämme. Tutkimuksemme kuvaakin vain siihen osallistuneen päiväkodin ja ryhmien sosiaalista ympäristöä. Tästä huolimatta tulokset auttavat ymmärtämään tutkimuspäiväkotiamme laajemmin sitä, millaisin tavoin päiväkodin vaihtelevat ihmissuhteet voivat olla surevalle lapselle ja hänen surunsa kohtaamiselle merkityksellisiä. Nämä havainnot ovat varhaiskasvatuksen toteuttamisen ja pedagogisten käytäntöjen rakentamisen kannalta tärkeitä, olipa kyse vuorohoidosta tai muusta varhaiskasvatuksen muodosta.

Havainnointi vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä oli eettisesti vaativaa, sillä vain osa päiväkodin lapsista ja aikuisista osallistui tutkimukseen. Tämän takia emme yleensä pystyneet seuraamaan lapsia kokonaisten päiväkotipäivien ajan, ja videointi jäi tallennustapana kirjoittamista pienempään rooliin. Näistä haasteista huolimatta aineisto antoi monipuolisen kokonaiskuvan lapsen surusta ja sen kohtaamisesta vuorohoidon vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä.

Johtopäätökset

Tutkimuksemme perusteella vaihtelevaan sosiaaliseen ympäristöön liittyy tilanteita, jotka voivat voimistaa varhaiskasvatuksen aloitusvaiheessa heräävää pienen lapsen surua ja hankaloittaa sen kohtaamista. Havaitsimme kuitenkin myös tähän ympäristöön liittyviä surua lievittäviä mahdollisuuksia. Vaihtuvat aikuiset ja muuttuva vertaisryhmä edellyttivät monipuolista yhteistyötä ja avasivat mahdollisuuksia niin lasten välisiin myötätuntotekoihin kuin aikuisten toisilleen osoittamaan myötätuntoon. Yhteisössä, jossa myös toisilleen vieraat ihmiset kohtasivat, tämä toiminta kuljetti kohti läheisempiä ja turvallisempia ihmissuhteita.

Nämä havaintomme auttavat tunnistamaan toimintatapoja, jotka helpottavat pienen lapsen surun kohtaamista vuorohoidon vaihtelevassa sosiaalisessa ympäristössä. Tällaisessa ympäristössä on tärkeää, että arjen rutiinit ovat joustavia ja jättävät tilaa surevaa lasta kannattelevalle yhteistyölle. Yhteistyö voi merkitä esimerkiksi ryhmäjaon, tilojen käytön, aikuisten työnjaon tai päivän aikataulun muokkaamista siten, että muutokset lievittävät lapsen surua. Kun surun hetkissä on mukana vaihtuvia aikuisia, tiimiin on tarpeellista rakentaa myös sujuvia tiedon jakamisen käytäntöjä.

Havaintojemme perusteella varhaiskasvatuksen arkiset lohdutustilanteet voivat toimia pedagogisesti rikkaina oppimistilanteina. Näyttämällä esimerkkiä ja ohjaamalla lasten toimintaa aikuiset voivat edistää lasten välisiä myötätuntoisia kohtaamisia ja tukea niissä tarvittavien taitojen oppimista. Vahvistamalla yhteistyötä ja myötätuntotekoa sekä rakentamalla varhaiskasvatusyhteisöön niitä kannattelevaa toimintakulttuuria (ks. Rainio ym., 2020) on mahdollista vastata vaihtelevan sosiaalisen ympäristön haasteisiin ja tuoda helpotusta myös varhaiskasvatuksessa aloittavan pienen lapsen suruun.

Kiitokset

Tutkimusta rahoittivat Suomen Akatemia (projektinro 341153) ja Suomen Kulttuurirahasto (apuraha 00210977). Kiitämme lämpimästi tutkimuksen rahoittajia sekä tutkimukseen osallistunutta vuoropäiväkotia, sen henkilökuntaa, pieniä lapsia ja heidän huoltajiaan.

Lähteet

Amorim, K. S., Dentz, M., Redder, B., White, E. J., & Revilla, Y. L. (2022). The social experience of first transitions: Infants and their peers. Teoksessa E. J. White, H. Marwick, N. Rutanen, K. S. Amorim, & L. K. Herold (Toim.), *First transitions to early childhood education and care: Intercultural dialogues across the globe* (s. 165–198). Springer Nature.
<https://doi.org/10.1007/978-3-031-08851-3>

Salonen, Pursi & Lipponen.

Journal of Early Childhood Education Research 13(2) 2024, 30–54. <https://journal.fi/jecer>

- Bowman, M.-A. S. (2018). Final gifts: Lessons children can learn from dogs about end-of-life, loss, and grief. Teoksessa M. Renck Jalongo (Toim.), *Children, dogs and education: Caring for, learning alongside, and gaining support from canine companions* (s.131–149). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77845-7_7
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health, 11*(4), 589–597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- Brinkmann, S. (2020). Learning to grieve: A preliminary analysis. *Culture & Psychology, 26*(3), 469–483. <https://doi.org/10.1177/1354067X19877918>
- Brinkmann, S., & Kofod, E. H. (2018). Grief as an extended emotion. *Culture & Psychology, 24*(2), 160–173. <https://doi.org/10.1177/1354067X17723328>
- Cadima, J., Nata, G., Barros, S., Coelho, V., & Barata, C. (2020). *Literature review on early childhood education and care for children under the age of 3* (OECD Education Working Papers No. 243). OECD. <https://dx.doi.org/10.1787/a9cef727-en>
- Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The Journal of Positive Psychology, 12*(3), 297–298. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1262613>
- De Schipper, J. C., Tavecchio, L., Van IJzendoorn, M., & Linting, M. (2003). The relation of flexible child care to quality of center day care and children's socio-emotional functioning: A survey and observational study. *Infant Behavior & Development, 26*(3), 300–325. [https://doi.org/10.1016/S0163-6383\(03\)00033-X](https://doi.org/10.1016/S0163-6383(03)00033-X)
- Dyregrov, A., & Dyregrov, K. (2013). Complicated grief in children – The perspectives of experienced professionals. *OMEGA - Journal of Death and Dying, 67*(3), 291–303. <https://doi.org/10.2190/OM.67.3.c>
- Ener, L., & Ray, D. C. (2018). Exploring characteristics of children presenting to counseling for grief and loss. *Journal of Child and Family Studies 27*, 860–871. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0939-6>
- Gath, M. E., Herold, L., Hunkin, E., McNair, L. J., Redder, B., Rutanen, N., & White, E. J. (2023). Infants' emotional and social experiences during and after the transition to early childhood education and care. *Journal of Early Childhood Research, 22*(1), 88–105. <https://doi.org/10.1177/1476718X231195706>
- Higginbottom, G. M., Pillay, J. J., & Boadu, N. Y. (2013). Guidance on performing focused ethnographies with an emphasis on healthcare research. *The Qualitative Report, 18*(9), 1–6. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2013.1550>
- Hilppö, J., Chimirri, N. A., & Rajala, A. (2019). Theorizing research ethics for the study of psychological phenomena from within relational everyday life. *Human Arenas, 2*(4), 405–415. <https://doi.org/10.1007/s42087-019-00073-x>
- Holm, O., Claésson, V., Greker, E., Karlsson, C., & Strömberg, A. (2000). Experiences of longing in six-year-old Swedish children. *The Journal of Psychology, 134*(3), 346–348. <https://doi.org/10.1080/00223980009600875>
- Kaukko, M., Korkiamäki, R., & Kuusisto, A.-K. (2019). Normatiivisesta etiikasta elettyyn kohtaamiseen – Tutkimuksellista hengailua yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten kanssa. Teoksessa N. Rutanen & K. Vehkalahti (Toim.), *Tutkimuseettisestä sääntelystä*

- ellettyyn kohtaamiseen: Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II* (s. 86–102). Nuorisotutkimusseura.
- Knoblauch, H. (2005). Focused ethnography. *Forum: Qualitative Social Research*, 6(3). <https://doi.org/10.17169/fqs-6.3.20>
- Koivisto, P. (25.1.2023). *Alle 3-vuotiaiden lasten asema suomalaisessa yhteiskunnassa* [puheenvuoro keskustelutilaisuudessa]. Finnish Network for Infant and Toddler Research -verkoston ja Lapsuudentutkimuksen seuran järjestämä keskustelutilaisuus.
- Lipponen, L., & Pursi, A. (2022). Children's grief: repertoires of practices in institutional early childhood education and care. *Mind, Culture, and Activity*, 29(3), 215–235. <https://doi.org/10.1080/10749039.2022.2133144>
- Lytje, M., Dyregrov, A., & Holiday, C. (2023) When young children grieve: Daycare children's experiences when encountering illness and loss in parents. *International Journal of Early Years Education*, 31(1), 115-129. <https://doi.org/10.1080/09669760.2022.2025581>
- Lytje, M., & Holliday, C. (2022). Sand tray interviews: Developing a method to explore the grief and support needs of 4- to 8-year-old parentally bereaved children. *Bereavement*, 1. <https://doi.org/10.54210/bj.2022.21>
- Løkken, I. M., Bjørnstad, E., Broekhuizen, M. L., & Moser, T. (2018). The relationship between structural factors and interaction quality in Norwegian ECEC for toddlers. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 12(9). <https://doi.org/10.1186/s40723-018-0048-z>
- Melhem, N. M., Porta, G., Shamseddeen, W., Payne, M. W., & Brent, D. A. (2011). Grief in children and adolescents bereaved by sudden parental death. *Archives of General Psychiatry*, 68(9), 911-918. <https://doi.org/10.1001/archgenpsychiatry.2011.101>
- OECD (2020). *Quality early childhood education and care for children under age 3: Results from the starting strong survey 2018* (OECD Teaching and Learning International Survey). OECD. <https://doi.org/10.1787/99f8bc95-en>
- Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen (2022). *Varhaiskasvatuksessa olevat lapset*. Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus. <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiYWQ3ZTQ4ZDQtMWJjZS00YTZlLTkyY2QtMWkNjgxZTM5MzZlIiwidCI6IjRjYXN0ODkLTQ0YjgtNDcxNi05ZGEyLWM0ZTNhY2YwMzBkYiIsImMiOiJh9>
- Opetushallitus (2022). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet* (Määräykset ja ohjeet 2022:2a). Opetushallitus.
- Peltoperä, K., Turja, L., Vehkakoski, T., Poikonen, P.-L., & Laakso, M.-L. (2018). Privilege or tragedy? Educators' accounts of flexibly scheduled early childhood education and care. *Journal of Early Childhood Research*, 16(2), 176–189. <https://doi.org/10.1177/1476718X17750204>
- Peltoperä, K., Vehkakoski, T., Turja, L., & Laakso, M.-L. (2023). Pedagogy-related tensions in flexibly scheduled early childhood education and care. *International Journal of Early Years Education*, 31(3), 645–660. <https://doi.org/10.1080/09669760.2020.1778449>
- Petersen, A., & Jacobsen, M. H. (2018). Grief: The painfulness of permanent human absence. Teoksessa M. H. Jacobsen (Toim.), *Emotions, everyday life and sociology* (s. 191–208). Routledge.
- Pulkkinen, M. (2017). *Surun sylissä: Suomalaisten kokemuksia menetyksistä*. Kustantamo S&S.
- Salonen, Pursi & Lipponen. *Journal of Early Childhood Education Research* 13(2) 2024, 30–54. <https://journal.fi/jecer>

- Pursi, A., & Lipponen, L. (2021). Erotilanteet varhaiskasvatuksen aloituksessa – Miten aikuinen kohtaa itkevän lapsen? *Kasvatus*, 52(5). <https://doi.org/10.33348/kvt.114934>
- Quinones, G., Lipponen, L., Barnes, M., & Pursi, A. (2022). Everyday manifestations of children's grief and grieving in early childhood education and care. *Early Child Development and Care*, 192(11), 1786-1799. <https://doi.org/10.1080/03004430.2021.1934464>
- Rainio, A. P., Kurenlahti, E., Nurhonen, L., Pursi, A., Hilppö, J., & Lipponen, L. (2020). "Kohti elävää myötätuntokulttuuria": Päiväkotien myötätuntokäytännöt liikkeessä. *Journal of Early Childhood Education Research*, 9(2), 329-348. <https://journal.fi/jecer/article/view/114136/67335>
- Rajala, A., Kontiola, H., Hilppö, J., & Lipponen, L. (2019). Lohdutustilanteet ja myötätuntokulttuuri alle kolmivuotiaiden päiväkotiryhmässä. *Kasvatus*, 50(4), 314-326. <http://hdl.handle.net/10138/321511>
- Rutanen, N., Raittila, R., Harju, K., Lucas Revilla, Y., & Hännikäinen, M. (2021). Negotiating ethics-in-action in a long-term research relationship with a young child. *Human Arenas*, 6, 386-403. <https://doi.org/10.1007/s42087-021-00216-z>
- Salmi, K., Rajala, A., & Lipponen, L. (2022). Mielipahasta myötätuntoon: Myötätuntotekojen rakentuminen varhaiskasvatuksessa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 11(1), 233-252. <https://journal.fi/jecer/article/view/114016/67214>
- Salonen, E., Laakso, M.-L., & Sevón, E. (2016). Young children in day and night care: Negotiating and constructing belonging during daily arrivals. *Early Child Development and Care*, 186(12), 2022-2033. <https://doi.org/10.1080/03004430.2016.1146717>
- Salonen, E., Sevón, E., & Laakso, M.-L. (2018). Flexibly scheduled early child-hood education and care: Finnish mothers' and educators' perceptions on young children's experiences and child-responsive practices. *International Journal of Early Childhood*, 50(2), 193-209. <https://doi.org/10.1007/s13158-018-0221-0>
- Salonen, E., Sevón, E., & Laakso, M.-L. (2020). Evening early childhood education and care: Reformulating the institutional culture. *Journal of Early Childhood Research*, 18(4), 418-432. <https://doi.org/10.1177/1476718X20947120>
- Salonen, E., Sevón, E., & Laakso, M.-L. (2021). Pienten lasten osallisuus vuorohoidon iltojen vuorovaikutustilanteissa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 10(2), 45-65. <https://journal.fi/jecer/article/view/114156/67355>
- Siippainen, A. (2018). *Sukupuolisuhteet, hallinta ja subjektifikaatio: Etnografinen tutkimus lasten ja aikuisten suhteista vuorohoitopäiväkodissa* [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYU Dissertations 4. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/59190/978-951-39-7512-8_vaitos24082018%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Stahlke Wall, S. (2014). Focused ethnography: A methodological adaptation for social research in emerging contexts. *Forum: Qualitative Social Research*, 16(1). <https://doi.org/10.17169/fqs-16.1.2182>
- Sörensson, E., & Kalman, H. (2018). Care and concern in the research process: Meeting ethical and epistemological challenges through multiple engagements and dialogue with research subjects. *Qualitative Research*, 18(6), 706-721. <https://doi.org/10.1177/1468794117743466>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019*. Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

Salonen, Pursi & Lipponen.

Journal of Early Childhood Education Research 13(2) 2024, 30-54. <https://journal.fi/jecer>

https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/lhmistieteiden_eettisen_ennakkoarvioinnin_ohje_2020.pdf

Varhaiskasvatustaki (540/2018). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540>

White, E. J., Amorim, K. S., Herold, L. K. M., Rutanen, N., & Marwick, H. (2022). Adult expectations and emotions during first transitions for infants. Teoksessa E. J. White, H. Marwick, N. Rutanen, K. S. Amorim & L. K. Herold (Toim.), *First transitions to early childhood education and care: Intercultural dialogues across the globe* (s. 137-163). Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-08851-3>

White, E. J., McNair, L., Redder, B., Costa, N. M., S., Amorim, K. S., Harju K., Westbrook, F., Herold, L. K. M., Revilla, Y. L., & Marwick, H. (2022). Enacted pedagogies in first transitions. Teoksessa E. J. White, H. Marwick, N. Rutanen, K. S. Amorim & L. K. Herold (Toim.), *First transitions to early childhood education and care: Intercultural dialogues across the globe* (s. 109-135). Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-08851-3>